

ISSN 2082-8675

nr 24 (02/2021)

KWARTAŁ

MAGAZYN Sztuki SPATIMUM

Klaudia Zamora, Krzysztof Zajęc

Łódzkie fabryki: Od zasobu do dziedzictwa

Słowa kluczowe: Łódź, fabryki, dziedzictwo kulturowe, tereny poprzemysłowe, rewitalizacja, Manufaktura, Księży Młyn

Po upadku systemu komunistycznego w Polsce w roku 1989 miasto Łódź pogrążyło się w kryzysie gospodarczym i tożsamościowym. Nie chciano, by wiązane było z wizerunkiem promowanym w czasach PRL: socjalistycznej przemysłowej metropolii. Jednocześnie niemożliwe było budowanie tożsamości na bazie historii sięgającej średniowiecza i ucieleśnionej w jakieś zabytkowej zabudowie starówki, ponieważ Łódź takowych nie posiada. Mimo pewnych prób pozytywnego nawiązania do XIX-wiecznej industrialnej historii przedstawiającej Łódź jako „ziemię obiecaną” dla ludzi przedsiębiorczych, miasto pozostało z upadającymi kompleksami fabrycznymi. Te zaś, mimo że w części uznane za zabytkowe, nadal kojarzyły się z obalonym ustrojem (Young & Kaczmarek, 2008).

Przez ponad dekadę Łódź nie potrafiła skorzystać ze spuścizny pozostawionej przez jej XIX-wiecznych mieszkańców. W tym czasie wyburzono lub pozostawiono by niszczały niezliczoną liczbę zabytkowych budowli (Janiak, 2006). Stanowiło to dobitny przykład różnicy pomiędzy zasobami kulturowymi, czyli wszystkimi dobrami stworzonymi przez ludzi (Broński, 2006), a dziedzictwem kulturowym, które „...jest kwestią wyboru i akceptacji przez dziedziczących. Jest nim nie wszystko to, co w spadku kulturalnym zostawiły minione pokolenia, lecz to co dziedziczący z niego chcą przyjąć na własność i za co chcą przyjąć odpowiedzialność” (Tomaszewski, 2000:9). W przypadku Łodzi mieliśmy właśnie do czynienia z zasobami kulturowymi, które były niechciane i które dopiero obecnie na naszych oczach w coraz większym stopniu przyjmowane są jako dziedzictwo kulturowe.

Do łódzkiej spuścizny zaliczają się liczne elementy zabudowy takie jak famuły czy kamienice. Ważne są też bez wątpienia wille i pałace fabrykanckie, którymi usiane jest miasto. Jednak komponentem, który najbardziej wyróżnia Łódź są fabryki, ponieważ,

„Bez wątpienia Łódź to miasto stworzone dla przemysłu i przez przemysł” (Nowakowska & Walczak, 2016:51). W dalszej części eseju autorzy skupią uwagę właśnie na nich. Koronnym przykładem tego, jak zasób kulturowy stał się dziedzictwem kulturowym, jest fabryczny kompleks Izraela Poznańskiego, znajdujący się przy ulicy Ogrodowej. W 2003 roku rozpoczęto na jego terenie budowę centrum handlowego Manufaktura finansowanego przez zagranicznych inwestorów. Prace poprzedzone były wyburzeniami współczesnych naniesień na zabytkowe budynki. W 2006 roku obiekt został oddany do użytku. Oprócz galerii handlowej znajduje się tam obecnie wiele lokali gastronomicznych, kino, filia Muzeum Sztuki w Łodzi - ms² oraz Muzeum Fabryki, w którym można poznać historię zespołu fabrycznego Manufaktura i XIX-wieczne techniki obróbki bawełny. Otwarcie Manufaktury stanowiło przełom w kwestii przemiany industrialnych zasobów w dziedzictwo Łodzi. Nagle stała się ona niezwykle popularnym miejscem spotkań mieszkańców i symbolem miasta. Pokazała, że stare zaniedbane fabryki można i oplota się odnawiać, nadając im nowe funkcje. Przykład ten nie przeszedł niezauważony.

Fotografia 1. Monopolis

Źródło: archiwum własne (2021).

Najnowszą łódzką inwestycją, którą można porównać do Manufaktury, jest otwarte na początku 2020 roku centrum biurowo-rozrywkowo-kulturalne Monopolis (fot. 1) powstałe w wyniku przebudowy Zespołu Zakładów Przemysłu Spirytusowego „Monopol Wódczany” przy ulicy Kopcińskiego 62. Mimo że znacznie mniejsze od swojej poprzedniczki i jeszcze nie w pełni ukończone, to stanowi ono kolejny do-

wód atrakcyjności łódzkich fabryk dla inwestorów. Warto zwrócić uwagę, że w wypadku Monopolis postawiono na zupełnie inne wykorzystanie przestrzeni. Tutaj domyślnie mają dominować powierzchnie biurowe, kiedy w Manufakturze najwięcej miejsca przeznaczono na handel. Mocniej w Monopolis zaakcentowana jest też funkcja kulturowa widoczna w dużym nacisku położonym na wydarzenia organizowane na Scenie Monopolis i w ARTgalerii. Pokazuje nam to trend, który pojawia się także w kolejnych dwóch obecnie powstających realizacjach.

Zarówno Fuzja, czyli przebudowywany obecnie kompleks fabryczny otaczający charakterystyczną secesyjną elektrownię Scheiblera przy ulicy Tymienieckiego 5/7, jak i Widzewska Manufaktura przy ulicy Piłsudskiego 135, powstająca z przebudowy zespołu industrialnego o tej samej nazwie, to inwestycje stawiające na różnorodne użytkowanie przestrzeni, łączące funkcje biurowe, mieszkalne i komercyjne. Takie zagospodarowanie terenu wpisuje się w nowoczesne trendy urbanistyczne, które postulują wielofunkcyjne wykorzystanie przestrzeni pozwalające między innymi na wypełnienie ich ludźmi przez całą dobę i w każdy dzień tygodnia, a nie tylko w weekendy lub podczas typowych godzin pracy (Raman & Roy, 2019).

Nie wszystkie inwestycje w łódzkie fabryki odniosły jednak komercyjny i urbanistyczny sukces. W 2005 roku powstał pomysł wykorzystania ogromnego budynku przędzalni Scheiblera (fot. 2) przy ulicy Tymienieckiego 25 na pierwsze w Polsce lofty. Zagraniczny inwestor ukończył prace budowlane w 2010 roku. Mimo ogromnego marketingowego sukcesu już dwa lata później ten sam inwestor ogłosił upadłość. Udało mu się sprzedać tylko jedną trzecią mieszkań składających się na inwestycję. Przyczynami takiego scenariusza były najprawdopodobniej kryzys gospodarczy z 2008 roku, jak i niedopasowanie inwestycji do lokalnych warunków rynkowych (Liszewska, 2012). Obecnie większość mieszkań ma już właścicieli, jednak

Fotografia 2. Przędzalnia Scheiblera

Źródło: archiwum własne (2021).

wiele z nich nie ma stałych lokatorów, ponieważ są jedynie apartamentami do wynajęcia na krótki czas. Nie wiadomo również, czy stojący równolegle do przebudowanej przędzalni okazały budynek fabryczny przy Przędzalnianej 71 doczeka się renowacji. W efekcie przez długi czas zrewitalizowana przędzalnia nie była miejscem, które mogłoby tchnąć nowe życie w osiedle Księży Młyn. W ostatnich latach trend ten zaczął się jednak odwracać wraz z nowymi biznesami otwierającymi działalności bezpośrednio na terenie inwestycji, jaki i w bezpośredniej bliskości. Ta część miasta oprócz przędzalni Scheiblera obfituje jednak także w inne obiekty pofabryczne, dla których znaleziono całkowicie odmienne zastosowanie.

Fotografia 3. Siedziba ŁSSE

Źródło: archiwum własne (2021).

Budynki fabryczne należące do rodziny Grohmanów położone są jedynie 100 metrów dalej, przy ulicy Tymienieckiego 22/24 i w większości zostały zaadaptowane do pełnienia nowych funkcji magazynowych i przemysłowych. Swoją siedzibę ma tam też Łódzka Specjalna Strefa Ekonomiczna (fot. 3), której udało się odnowić i rozbudować dawną fabrykę Grohmana na cele biurowe, konferencyjne i wystawiennicze. Dzięki bliskości osiedla dawnych domków robotniczych i kilku restauracji cała okolica łączy teoretycznie różne funkcje. Niestety, poszczególne kompleksy historycznej zabudowy wciąż otoczone są murami i ogrodzeniami tworząc zamknięte enklawy. Brakuje też atrakcyjnych przestrzeni publicznych, które mogłyby połączyć je w całość i przyciągnąć ludzi na dłużej. Przy ulicy Tymienieckiego pod numerem 24 znajduje się także

budynek przędzalni cienkoprzędnej należącej niegdyś do Grohmanów, który będąc w bardzo złym stanie technicznym, stanowi wyrwę w rewitalizowanej przestrzeni. Obecnie nie wiadomo nic o planach jego przebudowy. Na południe od Księżego Młyna mamy do czynienia z podobną sytuacją.

Fotografia 4. Fabryka Adama Ossera

Źródło: archiwum własne (2021).

Przy ulicy Przybyszewskiego 222 stoi dawna fabryka Adama Ossera (fot. 4), która tak samo jak wspomniana przędzalnia cienkoprzędna Grohmana popada w ruinę i niewiele wskazuje na to, żeby ta sytuacja miała się poprawić. Nie jest to jednak najgorszy los, jaki może spotkać zabudowę postindustrialną. W 2005 roku została całkowicie wyburzona fabryka Norbelana znajdująca się przy ulicy Żeromskiego 118 (dawniej Zakłady Przemysłowe Karola Eiserta), a na jej miejsce zostały wzniesione dwa osiedla apartamentowców. Podobny los może czekać pozostałości po zakładach Uniontex przy Tymienieckiego 3/5 (nazywanych „papieską fabryką” ze względu na odwiedzinę papieża Jana Pawła II w 1987 roku) (fot. 5). Obecnie znajdują się tam głównie ruiny i według najnowszych pomysłów większość z nich ma zostać uprzątnięta, a na ich miejsce postawione nowe osiedle (Darda, 2019). Są także przykłady kompleksów niemal całkowicie zapomnianych, jak zespół dawnej

fabryki Biedermanna znajdujący się przy ulicy Północnej pomiędzy numerami 34 i 36. Do dzisiaj przetrwało z niego niewiele budynków. Najbardziej rzucającymi się w oczy są dwie wieże nazywane „wodną” i „kurzową”.

Fotografia 5. Zakłady Uniontex

Źródło: archiwum własne (2021).

Warto jednak zauważyć, że obecnie w Łodzi budynkami fabrycznymi zainteresowani są nie tylko prywatni inwestorzy, wokół działań których skupiony jest ten esej. Działania przy zabytkach poprzemysłowych podjęły również instytucje publiczne, co pozytywnie może wpłynąć na wykorzystanie tych unikatowych przestrzeni. Za sprawą ich inicjatyw wiele cennych miejsc już doczekało się drugiego życia, czego dowodem są między innymi zrewitalizowane Elektrociepłownia EC1 przy ulicy Targowej 1/3, Fabryka Sztuki i Art_Inkubator znajdujące się w przy Tymienieckiego 3, czy sąsiadujący z nią Bielnik Kopischa.

Droga, którą przeszły łódzkie przemysłowe zasoby kulturowe do stania się dziedzictwem, nie była łatwa. Początkowo dobra materialne, które się na to dziedzictwo składają, czyli postindustrialna architektura, były w najlepszym razie ignorowane, a w najgorszym aktywnie niszczone. Warto jednak zaznaczyć, że już w latach 80. i 90. istniały kręgi eksperckie doceniające łódzkie zasoby i traktujące je jako dziedzictwo, które należy chronić. Jednak dopiero dziś bliskie im wartości stają się powszechne wśród mieszkańców Łodzi.

Przykłady rewitalizacji Manufaktury i loftów Scheiblera są, zdaniem autorów, rodzajem kłamry historycznej dla Łodzi. W końcu w XIX wieku w dużej mierze to przybysze z zachodu musieli pokazać ówczesnym Łodzianom jak zakładać fabryki i tworzyć tekstylne imperia. W bardzo podobny sposób dzisiejszym mieszkańcom Łodzi, którzy wstydziли się swojego miasta, zagraniczni inwestorzy „otworzyli oczy” na wartość spadku, jaki otrzymali. Dopiero wtedy ogół społeczeństwa, a więc i miasto, mogło zaakceptować i zacząć identyfikować się ze swoją przeszłością. Proces ten dalej trwa i nie obywat się bez problemów. W coraz więcej miejsc wtłaczane jest nowe życie, a jednocześnie inne popadają w ruinę. Mimo to, bez wątplenia, miasto w końcu się przebudziło i wzięło odpowiedzialność za swoją poprzemysłową spuściznę.

Bibliografia:

- Broński, K. (2006). Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.). Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 706, 7–26.
- Darda, M. (16.12.2019). Dawny Uniontex czeka na przebudowę. Czy ruina przy Kilińskiego w Łodzi przestanie straszyć? „Budowa może ruszyć za kilka miesięcy”. Dostęp dnia 08.02.2021 ze źródła: <https://dzienniklodzki.pl/dawny-uniontex-czeka-na-przebudowe-czy-ruina-przy-kilinskiego-w-lodzi-przestanie-straszyc-budowa-moze-ruszy-cz-za-kilka-miesiecy/ar/c3-14657373>
- Janiak, M. (2006). Definiowanie to proces. Twórcy łódzkiego metapolis. Kronika Miasta Łodzi, 1/2006, 23–27.
- Liszewska, K. (13.04.2012). Smutny koniec słynnych loftów u Scheiblera? Dostęp dnia 08.02.2021 ze źródła: https://archirama.muratorplus.pl/architektura/smutny-koniec-slynnnych-loftow-u-scheiblera.67_1480.html
- Nowakowska, A., & Walczak, B. (2016) Dziedzictwo przemysłowe jako kapitał terytorialny. Przykład Łodzi. *Gospodarka w Praktyce i Teorii*, 45, 45–56.
- Raman, R., & Roy, U. (2019) Taxonomy of urban mixed land use planning. *Land Use Policy*, 88, 104102.
- Tomaszewski, A. (2000) Dziedzictwo i zarządzanie. [w:] K. Gutowska (red.), *Problemy zarządzania dziedzictwem kulturowym*. Warszawa: Res Publica Multiethnica, 7–11.
- Young, C. & Kaczmarek, S. (2008). The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Łódź, Poland. *European Urban and Regional Studies* 15(1), 53–70.